

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Eliška Reichenbachová

Obraz pražské společnosti v díle Karla Matěje Čapka-Choda

Olomouc 2021

vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Obraz pražské společnosti v díle Karla Matěje Čapka-Choda* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouci dne

.....

Eliška Reichenbachová

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů.

Obsah

Úvod	7
1 Život a dílo Karla Matěje Čapka-Choda	9
1.1 Čapek-Chod naturalista	9
1.2 Zrod spisovatelské a žurnalistické dráhy	10
1.3 Tvorba počátečních let 20. století	13
1.4 Čapkova vrcholná tvorba	14
1.5 Poválečná tvorba	15
2 Praha v dílech K. M. Čapka-Choda	18
2.1 Praha dělnická v díle <i>Kašpar Lén Mstitel</i>	18
2.1.1 Architektonika	19
2.1.2 Prostor a čas	21
2.1.3 Motivy	21
2.1.4 Postavy	23
2.2 Praha vyšších vrstev v díle <i>Turbina</i>	25
2.2.1 Architektonika	26
2.2.2 Prostor a čas	28
2.2.3 Motivy	29
2.2.4 Postavy	31
Závěr	34
Seznam literatury	38

Úvod

Literární dílo je vždy odrazem osobnosti autora. Někteří literáti byli ve své době opěvováni a jejich díla byla a dodnes jsou oblíbená a přijímaná s kladným ohlasem. Z českého literárního prostředí vyšli ale i autoři, jejichž díla se dnes nachází z velké části na čtenářské periférii, což je ale nečiní méně hodnotnými. Jedním z takových autorů je povídkář, romanopisec, dramatik, novinář a výtvarný a divadelní referent Karel Matěj Čapek-Chod.

V české literatuře je Karel Matěj Čapek-Chod uváděn primárně jako představitel ovlivněný naturalismem, a tudíž bývá řazen do jedné linie s J. Šlejharem, bratry Mrštíkovými, J. Merhautem a F. Sokolem-Tůmou. On sám se nikdy do žádného uměleckého směru či hnutí neřadil. Podle Lexikonu české literatury „*byl osobitý ztvárňováním tragikomických a groteskních společenských procesů na přelomu 19. a 20. století, které uplatňoval v obrazech ze života buržoazie a proletariátu*“.¹ Od svých předchůdců se tedy Karel Matěj Čapek-Chod liší především hledáním námětů. Neupíná svou pozornost na český venkov, nýbrž na rodící se velkoměsto, jeho společnost a každodenní realitu. Snaží se vykreslit Prahu jako místo plné technického a vědeckého rozmachu, ale zároveň nám v souvislosti s tímto městem podává obraz úpadku, chudoby a beznaděje. V jeho dílech vidíme množství věrohodných postav, které si nemusel vymýšlet, ale vypožoroval je během své žurnalistické kariéry. Čapek-Chod byl znalcem pražské atmosféry, různých společenských a pracovních prostředí a také pražské obecné češtiny. Vše promítl do svých děl, kterým tak dodal autenticitu. Mnohdy je však spisovateli vytýkaná přílišná rozsáhlost a zbytečné dějové odbočky.

Ve své bakalářské práci se chci zaměřit na osobnost Karla Matěje Čapka-Choda a jeho pražské romány, které zobrazují tehdejší společnost. Důvodem je vlastní zájem o autorovo dílo a také literárněhistorický kontext doby. V první části se zaměřím na autora jako na představitele české literatury ovlivněného naturalismem, následně bude popsána Čapkova rozmanitá tvorba prolínající se s jeho životem.

Předmětem druhé části práce bude analýza a interpretace nejznámějších Čapkových pražských románů. Značnou pozornost si autor vydobyl především romány *Kašpar Lén Mstítel* (1908) a *Turbína* (1916), na které se zaměřím. Můj zájem se bude soustředit na autorovo celkové pojetí Prahy a způsob náhledu na pražskou společnost. Na základě románových rozborů se pokusím najít rysy, kterými se společnost v pojetí Čapka-Choda v české literatuře prezentuje.

¹ FORST, Vladimír, Jirí OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985. ISBN 80-200-0468-8. s. 387.

Cílem bakalářské práce je seznámit se s náhledem na pražskou společnost očima Karla Matěje Čapka-Choda pomocí analýzy motivů, témat a románových postav. Hlavním účelem je pochopit, jak autor vnímá člověka, ale také celou společnost ve víru rodícího se velkoměsta. Neméně důležité je najít nové prvky, které autor vnáší svými díly do české literatury, a porozumět jim.

1 Život a dílo Karla Matěje Čapka-Choda

Matěj Čapek se narodil na masopustní úterý v noci 21. února 1860 v Domažlicích na Chodsku, v chalupě na Týnském předměstí č. 14. Jeho rodiči byli Josefa Czapková, dcera zámožného tkaničkáře, a Jan Czapek, který byl učitelem domažlické reálky a také zakladatelem místní Besedy a sbormistrem zpěváckého spolku. Otec se nedožil vysokého věku a zemřel na tuberkulózu, když bylo nejstaršímu dítěti, Matěji Čapkovi, pouhých sedm let.

Ve škole byl Matěj málo úspěšný student. Studoval na domažlickém gymnáziu, ale přednost dával toulkám po okolí nebo cvičení v Sokole. Od tatínka zdědil umělecký talent – hrál na klavír a housle. Po maturitě v roce 1879 se zapsal na právnickou fakultu v Praze, kterou ale nedokončil, protože jej zlákala žurnalistika a prozaická tvorba. Postupně se stal členem Akademického čtenářského spolku a knihy se dostaly na vrchol jeho zájmů. Brzy se naučil francouzsky a prohloubil si také znalost němčiny, aby mohl číst originály německých a francouzských autorů, především romány Zolovy, Dumasovy a Flaubertovy.

1.1 Čapek-Chod naturalista

Čapek-Chod bývá řazen mezi autory ovlivněné naturalismem. Dle Hrabáka, Jeřábka a Tiché naplňuje autor znaky naturalismu ve svých dílech tím, že „*člověk je bezmocnou loutkou jednostranně determinovanou vnějšími okolnostmi*“.² Václavek o Čapkových postavách tvrdí: „*člověk tu není než produktem prostředí*“.³ Naturalismus u nás nevytvořil sourodou literární školu. Autory zařazené do tohoto směru spojuje především upoutání pozornosti na velkoměsto, proletáře, lidi osamělé nebo společenské ztroskotance. Opravdu se ale Čapku-Chodovi podařilo udržet dílo v intencích naturalismu, který byl v poválečném období trochu stranou literárního vývoje? Můžeme Čapka jednoznačně vymezit jako naturalistu? Zajímá se o nové literární směry?

M. Tomášek ve své knize píše: „*Čapek–Chod se k žádnému směru nehlásil, ale občas na některý ve své tvorbě demonstrativně odkazoval, aby danou poetiku parodoval nebo ironizoval*“.⁴ Dokladem tohoto tvrzení je Čapkova odpověď během rozhovoru s O. Štorch-

² HRABÁK, Josef, Zdeňka TICHÁ a Dušan JEŘÁBEK. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976. Pyramida (Orbis). s. 382–383.

³ VÁCLAVEK, Bedřich. *Literatura XX. století*. 3. vydání. 1974. s. 41–43.

⁴ TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 52.

-Marienem. Na otázku, jaký je jeho vztah k nejnovější literatuře, odpověděl: „*Musím se vám přiznat, že jí neznám. Nemám snad na takové Seiferty, Nezvaly a jiné dosti představivosti*“.⁵

Čapek se o nové směry v literatuře nezajímal, ale novým poetikám se trochu přibližoval. Česká kritika dává Čapkovu tvorbu do příbuznosti s tvorbou představitele moderní české prózy – Vladislava Vančury. M. Rutte ve své studii *Naturalistický poetista* vidí podobnost autorů v práci s jazykem, který dle něj nabývá „*barokně nakrouceného výrazu*“.⁶ J. Pavelka vidí společný prvek v zájmu o člověka na okraji společnosti, v lehkém a hravém humoru nebo v milostných vztazích, které končí tragicky.⁷

Čapкова tvorba se v české literatuře nepohybuje výhradně jen v intencích naturalismu. Jedním z důvodů tohoto tvrzení je, že jeho vrcholná díla vznikla v 10.–20. letech, kdy byl naturalismus jako umělecký směr již vyčerpán. Naturalismus se také u nás nikdy neprosadil v takové míře jako ve Francii nebo v Německu. Přestože se Čapek-Chod o nové tendence české prózy nezajímal, lze říci, že „*naturalistické metody využil vedle jiných a v kombinaci s nimi, díky čemuž byl poválečným uměním integrován a do podoby moderní sociální a psychologické prózy přetaven také naturalistický pohled na svět*“.⁸ Např. Lubomír Machala a kol. vidí u Čapka-Choda kombinaci naturalistických metod s expresionismem.⁹

1.2 Zrod spisovatelské a žurnalistické dráhy

Pro spisovatelskou a žurnalistickou dráhu se Čapek-Chod rozhodl již před maturitou. Zmiňuje se nám o tom ve svém díle *Patero třetí*. „*Již před maturitou rozhodl jsem se pro literátství a žurnalistiku jako své budoucí povolání a toto rozhodnutí mé potvrdil osud významným pokynem, když jsem obdržel z maturitní písemné práce české–zcela nedostatečnou. Uložil jsem si za životní pokání, že budu až do své smrti dělat výhradně písemné práce z češtiny, dokud to nedotáhnu aspoň na dostatečnou*“.¹⁰

Svému předsevzetí dostál a v roce 1884 se s několika fejetony, které již dříve publikoval v Domažlických listech, vydal do Národních listů. Tam byl ale tehdy šéfredaktorem J. Grégr, který mladého Čapka odmítl a doporučil mu, aby se vrátil ke studiu. Matěj Čapek se stal fejetonistou Pokroku. Jeho debutem byla povídka *Španělské zvonění*,

⁵ ŠTORCH-MARIEN, O. *Na besedě u K. M. Čapka-Choda*. Rozpravy Aventina (rozhovor), 1926/27.

⁶ RUTTE, M. *Naturalistický poetista. Cesta, 1929–1930*, č. 12.

⁷ PAVELKA, J. in TOMÁŠEK, M.: *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 82.

⁸ TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 83.

⁹ MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9. s. 196.

¹⁰ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Patero třetí*. Praha: Otto, 1912. Knihovna Lumíra, s. 493.

ale za stěžejní považujeme až povídku *Na valech* (1884), kterou se dostal do povědomí tehdejších literátů. Povídka *Na valech* byla publikována v časopisu *Lumír* a váže se nám s úpravou autorova jména. „*Redaktoru se líbila, i byl ochoten ji otisknouti, ale, povídá, račte uvážiti, že můj týdeník jest časopisem salónním, a jak by to vypadalo, kdyby ležel na stole v dámském budoáru s povídkou, kterou napsal – Matěj Čapek! To byste to prohrál už napřed*“.¹¹ Tato zkušenost podnítila Matěje Čapka k přijetí pseudonymu Karel. Přídomek Chod si osvojil až v roce 1917, aby se odlišil od bratrů Čapkových, kteří s ním pracovali v redakci *Národních listů*. Dalším důvodem byla silná náklonnost k rodnému Chodsku.

Jako novinář působil nejdříve v Olomouci (Našinec) a později v Praze (Hlas národa, *Národní politika*, *Národní listy*). Prošel různými rubrikami. V redakci Našince začínal drobnými úvahami, denními zprávami a anotacemi knižních novinek. Postupně poznal práci fejetonisty, soudnickáře, redaktora politické a kulturní rubriky nebo výtvarného a divadelního referenta. Byl nadaným žurnalistou, ale novinářskou práci vykonával spíš z existenčních důvodů než z radosti. Práce žurnalisty v něm potlačovala rozeného beletristu. Básník a spisovatel František Serafínský Procházka prohlásil, že „*Čapkův odchod od žurnalistického stolku znamená pro Čapka prudký umělecký vzrůst a je pro českou literaturu velikým ziskem*“.¹² Čapek-Chod si ale nikdy na novinářskou práci nestěžoval. Snažil se z ní vytěžit znalosti, které později zúročil ve svých románech.

Rozvoj beletristické pozorujeme u Čapka-Choda až na začátku 90. let. Počáteční díla obsahovala humorně laděné obrázky, grotesky, ale také autentické sociální náměty, které řadíme do realisticko-naturalistického směru. Čapkovy dokumentární tendence byly ovlivněny jeho žurnalistickým povoláním, pozorovatelským smyslem a také znalostí života rozmanitých společenských vrstev.

Autorovou knižní prvotinou se staly *Povídky* (1892). Později vydal *Nedělní povídky* (1897), které vycházely v příloze *Národní politiky*. Obě sbírky nám podávají obraz o jedincích jako dokonale popsaných figurkách, se kterými si osud výsměšně pohrává. *Povídky* jsou parodií na vesnické a maloměstské povídky. Inspiraci k jejich napsání autor čerpal z rodného Chodska a z neduhů tamějších obyvatel, kteří se mnohdy v povídkách poznávali. Čapek-Chod se zde pokouší o realistický pohled na svět, ale řešení konfliktu se většinou přehoupne do tragikomičnosti. Například povídka *Na valech* nás seznamuje s Josefem, který je válečným invalidou. Kvůli svému postižení si dává schůzku s dívkou

¹¹ ČAPEK-CHOD, K. M.: Veterán, nikoli však invalida. *Lumír*. 9/1926–1927, s. 465. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/53.1926-1927/9/465.png>

¹² ŠACH, Josef. *K. M. Čapek-Chod: Vzpomínková mosaika se čtyřmi fotografiemi*. Domažlice: Městské muzeum v Domažlicích, 1949. s. 26.

za oknem. Tragika a komičnost spočívá v tom, že dívce dostaveníčko takto vyhovuje, jelikož může skrýt svou počínající graviditu. Po odhalení Josefovy invalidity o něj ztratí zájem, a to jej zachrání před falešným nařknutím z otcovství. *Nedělní povídky* (1897) mají spíš charakter vzpomínkový (*Ševcem!*) a humorný (*Jak Ferdinand Sovák pochodil*).

K počáteční tvorbě řadíme také novelu *Nezápadnější Slovan* (1893), která bývá označována za travestii na pražské romaneto Jakuba Arbese. Vypravěč jménem Hvězda se během studií matematiky a astronomie v Praze zamiluje do tajemné šlechtičny. Z lásky k ní a z bezvýsledného pátrání onemocní. Uzdravení přichází až po odjezdu z Prahy do Domažlic. Vypravování je zajímavé svým rozdělením na kapitolu romantickou, realistickou a naturalistickou. Romantická část je zahalená tajemnem. Realistická část zbavuje hrdinu iluzí. Nakonec hrdina uznává, že je šťastný se svou ženou a dětmi a ironizuje své romantické představy. Podle A. Hamana je naturalismus v novele „*míněn jako vstřízlivění ze snů i z reformátorských iluzí přimknutím k živočišnému, vegetativními epikureismu a střízlivému životu*“.¹³

Čapkovou prvopočáteční tvorbou je rovněž román *V třetím dvoře* (1895). Jedná se o sociální román z pražského prostředí. Děj je zasazen do činžovního domu a detailně popisuje jednotlivé obyvatele. Postavy se snaží najít ve svých životech štěstí a spokojenost, ale nakonec je všechny dostihne výsměšná grimasa osudu. Malíř nezíská dědictví ani milenku, a naopak ztrácí manželku. Poštovní úřednice se vdává za nemilovaného muže, protože se její intriky nezdařily. Námět Čapek čerpal z doby, kdy byl svobodný a bydlel v činžovním domě na Resselově ulici. Román bývá často srovnáván s Povídkami malostranskými, protože zachycuje ohraničený pražský prostor. Rozdíl nám vymezuje V. Křivánek. Podle něj se Čapek-Chod liší od Nerudy „*snahou vytvářet groteskní situace*“. Nerudu vnímá Křivánek jako autora „*shovívavého humoru*“, ale u Čapka vidí „*tragickou grotesku efemérní lidské existence*“.¹⁴ Dílo nám poukazuje na autorův růst a přípravu, které ho později dovedly k napsání románu *Kašpar Lén Mstitel* (1908), který se stal jedním z jeho nejúspěšnějších románů.

Čapkova prvotní tvorba nebyla z větší části českou kritikou přijata. Mnoho kritiků vnímalo Čapka jako žurnalistu, který se pokouší o beletristickou tvorbu. Za všechny recenze uveďme jako příklad vyjádření A. Procházky. „*Čapkův svazek nijakého obsahu nemá. Ne, to není obsah, literární práce, to jsou pouze tiskařskou černí pokryté listy. Neznám české*

¹³ HAMAN, Aleš. K. M. Čapek-Chod a český naturalismus. *Česká Literatura*, 1969, č. 4 s. 359.

¹⁴ KŘIVÁNEK, V. Nerudovo prozaické východisko a povídková tvorba K. M. Čapka-Choda. *Česká literatura*, 1985, č. 3, s. 221.

*knihy z poslední doby, která by byla tak zoufale pustá, tak strašně bezmyšlenkovitá, tak ubíjivě nudná, tak uboze zastaralá, tak nedbale dillettantská, tak povrchně žurnalistická, jako jsou Nedělní povídky“.*¹⁵

1.3 Tvorba počátečních let 20. století

V roce 1901 se K. M. Čapku-Chodovi splnil jeho studentský sen. Byl přijat do redakce nejvýznamnějších pražských novin – Národních listů. Čapek se dostal mezi významné literáty, jako byli např. J. Holeček, K. Tůma nebo V. Ryba.

Dílo Čapka-Choda bylo v této životní etapě ovlivněno rodným Chodskem. Figurky z Domažlicka vykreslil v povídce s pohádkovými prvky *Dar sv. Floriána* (1902). Groteskní povídka vypráví o Floriánovi, který dostal od sv. Floriána dar. Pomocí zázračného provázku vedoucího z komína může starosta Florián Jírovec ovládat počasí. Dar je nástroj pro získání popularity. Obyvatelé Domažlic pochopili dílo jako útok spisovatele, který byl dlouho ve svém vlastním městě přehlížen. Společně s *Darem sv. Floriána* vydal Čapek také soubor tří povídek *Zvířátka a Petrovští*, v nichž prolíná zvířecí a lidský svět. Vypravěčským stylem se přiblížil dříve vydaným *Nedělním povídkám* (1897).

Na počátku 20. století se Čapek-Chod začal věnovat novelistice. Poptávka časopisů po novelách na pokračování byla rozsáhlá. Čapkovi se zde podařilo spojit literární a novinářskou práci. Přispíval především do časopisů *Zlatá Praha* (Znova a lépe, Konteska Fina) a *Zvon* (Jak panenka na podpatku). Novely byly uspořádány do sbírek *Patero novel* (1904), *Nové patero* (1910) a *Patero třetí* (1912).

Největší pozornost vzbudil Čapek-Chod až když mu bylo téměř padesát let, a to pražským románem *Kašpar Lén Mstítel* (1908). Román je ironickou variací na námět zločinu a trestu. Zedník zjistí po návratu z vojny, že dceru jeho kamaráda, která se mu vždy líbila, svedl starý bohatý kupec. Od té chvíle se Kašpar Lén chce pomstít a povede se mu to. Ve druhé části knihy se z Léna stává nemocný, mlčenlivý člověk, který nedokáže vysvětlit důvod vraždy. Dílo končí „Čapkovským stylem“, tedy tragicko-groteskně. Usvědčující důkazy podá v žárlivosti žena, kterou Lén mstil. V tu chvíli Kašpar umírá. O popularitu Čapkova díla se zasloužil F. X. Šalda svou kladnou recenzí, v níž přiznal, že na základě románu změnil svůj pohled na spisovatele. Obdivuje také autenticitu díla. „*Kašpar Lén znamená patrný vzestup proti předchozímu dílu páně Čapkovu a nutí spravedlivého kritika, aby si opravil v leccěms starší soud o jeho původci, soud – nač to zapírat? – ne právě*

¹⁵ PROCHÁZKA, A. Nedělní povídky. *Literární listy*, 1896/97, č. 17–18, s. 289–290.

příznivý“. (...) „Čapek naplňuje úctyhodně první podmínku dobrého románu – předpoklad jeho: nestaví na písku, vykopal si pracně spolehlivé základy. Bez metafor mluveno: zná dokonale svět, o němž píše, lidský materiál, z něhož chce postavit své dílo“.¹⁶ Své znalosti o životě a o světě získal Karel Matěj důkladným pozorováním okolí. Vzpomíná na to také jeho manželka Božena Čapková. „Zblízka sledoval i práci zednickou a zednické zvyky, zejména na jedné novostavbě v Chodské ulici; odtud vyrostl román *Kašpar Lén*“.¹⁷ *Kašpar Lén Mstitel* proslavil Čapka-Choda a dal mu také motivaci do další literární, zejména románové, tvorby.

1.4 Čapková vrcholná tvorba

Vrchol tvůrčího období Čapka-Choda můžeme vymezit obdobím od desátých let dvacátého století do roku 1918.

Podstatnou roli v Čapkově životě sehrála politická situace, která zasáhla do Národních listů. Po smrti majitele novin J. Grégra v roce 1896 se vytvořily v mladočeské straně dva tábory. Jedna skupina byla soustředěná kolem listu, ale druhá byla národně radikálnější a prosazovala vedení strany a K. Kramáře. Roku 1910 přešly Národní listy do majetku strany a Čapkovi hrozilo propuštění. Nakonec mu byl přidělen obor kultury, kde se zabýval především výtvarnou scénou. Nedlouho poté bylo rozhodnuto, že hlavním Čapkovým úkolem bude psaní beletrie pro nakladatelství Pražské akciové tiskárny, která list vydávala.

V desátých letech Čapek-Chod vydává sbírku *Z města i obvodu* (1913) obsahující čtyři povídky z pražského prostředí. Spojujícím prvkem povídek je překvapení, náhoda a jevy a děje tajemné a zábavné. Následující prozaický soubor *Siláci a slaboši* (1916) obsahuje tři rozsáhlé prózy zcela odlišného charakteru než první sbírka. Autor se vrací ve svých myšlenkách, vzpomíná a navazuje tak na svou počáteční tvorbu.

Během první světové války Čapek-Chod vydal knižně dva romány – *Turbína* (1916) a *Antonín Vondřejc* (1917–1918). Oba romány spojuje lidské snažení, které staví Čapek-Chod do groteskní perspektivy.

Turbína (1916) nás zavede do buržoazní rodiny továrníka Ullika. Pan Ullik je majitelem knihtiskárny u Vltavy. Turbína má pomoci k firemnímu vzestupu, mechanismus je však špatně namontován, zničí továrníkův dům a zavíná rozpad nejen firmy, ale také rodiny.

¹⁶ ŠALDA, František Xaver. *Kritické projevy 7 (1908–1909)*. Praha: Melantrich, 1953. s. 295–296.

¹⁷ ŠACH, Josef. K. M. *Čapek-Chod: Vzpomínková mosaika se čtyřmi fotografiemi*. Domažlice: Městské muzeum v Domažlicích, 1949. s. 81.

Kritika *Turbiny* je rozporuplná, což ukazuje na složitou uchopitelnost díla. Šalda Čapkovi vytkl spoustu negací a málo životního kladu.¹⁸ J. L. Fischerovi se nelíbila rozsáhlá ekonomie děje a stavby. K. M. Čapek podle něj „nedovede znáti skromnost soustředění se a plýtvá svými postřehy“. Důsledkem je, že svůj román „zachraňuje násilným srážením pobočných epizod, musí se spokojiti s konstatováním místo vyprávěním“.¹⁹ *Turbina* si však v očích kritika získala obdiv svými karikaturami, které přispěly k živosti a uvěřitelnosti postav. Kniha zaujala také Otakara Vávru, tehdy začínajícího režiséra, který převedl *Turbinu* v roce 1941 do filmového zpracování.

Antonín Vondřejc (1917–1918) je román z uměleckého a novinářského prostředí, který vznikl postupně v průběhu několika let (první novela byla dopsána roku 1905 a celý román pak v roce 1917). Zpočátku se jednalo o knižní nebo časopisecky vydávané novely, které vyšly během jednoho roku jako knižní dílo. Čapek-Chod označil toto dílo za své „nejmilejší a nejosobitější“.²⁰ Antonín Vondřejc začíná premiérou v Národním divadle a končí pohřbem hlavního hrdiny. Vondřejc je křehký, plachý muž s vysokou citivostí, který píše básně. Básníkem je však jen pro sebe a několik svých přátel. Nešťastnou shodou okolností sklízí Antonín samé neúspěchy – v životě citovém, ale také v zápasech s intrikami a s morálkou.

Čapek-Chod je také autorem divadelních her. *Slunovrat* (1911) má rodinný charakter. *Výhry a prohry* (1914) je groteska dramatického rázu. Hry nevybočovaly, neohromovaly a zcela zapadaly do předválečného humoru veseloher.

1.5 Poválečná tvorba

Do Čapkových děl se promítají témata z první světové války. Autor nebyl do války nasazen jako voják, ale prožil ji jako redaktor Národních listů, tudíž měl přístup k různorodým informacím a později také ke svědectvím. Prvotní poválečná tvorba se skládá z romanet, povídek a črtů, které byly seřazeny do souborů *Ad hoc!* (knižně 1919) a *Dvě kroniky* (1922).

Ad hoc! se skládá z devíti próz, které představují různé podoby života během války. Autor se snaží v díle ukázat, že válka postihla každého člověka individuálním způsobem. Akty válečných hrůz a krutosti Čapek popisuje surově a podává nám je ve vztahu s běžnými lidskými starostmi, které válka vyvolala. Děj se odehrává v Praze a na Chodsku. V díle *Dvě*

¹⁸ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 10 (1917–1918)*. Praha: Melantrich, 1957. s. 104.

¹⁹ FISCHER, J. L. K. M. Čapek-Chod: *Turbina*. *Nové Čechy*, 22.12. 1920. s. 127.

²⁰ ŠTORCH-MARIEN, O. *Na besedě u K. M. Čapka-Choda* (rozhovor), *Rozpravy Aventina* 1926/1927

kroniky se autor dotýká tragických důsledků války a nutnosti překonat je. Dobová kritika nevěnovala dílům větší pozornost, protože tématem války se zabývalo více autorů (např. J. John – *Večery na slavníku* nebo F. Šrámek – *Tělo*). Tyto prózy dovedly Čapka-Choda k napsání románu *Jindrové* (1921).

Jindrové je vrcholné dílo válečné románové tvorby Čapka-Choda. Hlavními postavami jsou otec a syn. Protagonisté nás v díle nejprve provází poklidnou secesní Prahou, v další části se ocitají v období války, a nakonec v poválečném období. Typickým znakem jsou absurdní náhody určující běh života, které se objevily již v dřívějších dílech (Turbina, Antonín Vondřejc, Kašpar Lén Mstítel). Tímto románem Čapek-Chod završil pesimistický pohled na svět a také fatalismus prolínající se celou jeho tvorbou.

Dalším podstatným znakem Čapkovy závěrečné tvorby je návrat k prvkům, které uplatnil ve svých dřívějších dílech. Úspěch si autor vydobyl schopností prohlubování osvědčených témat. Jedním z často užívaných motivů byla hudba (Čapek-Chod se hudbě věnoval již v raném věku a zobrazil ji třeba v Antonínu Vondřejcovi), která se objevila v historické pohádce *Nejvyšší „H“*. Oblíbeným čapkovským prvkem je rovněž sexualita. Stejně jako umění určuje osudy hrdinů. Láska a erotika se v různých podobách představují v dílech *Experiment* (knižně 1922), *Čtyři odvážné povídky* (1926) a *Psychologie bez duše* (1928).

Jádro romaneta *Experiment* tvoří psychologický experiment, který se vymkne z rukou. Doktor chce vyzkoušet pravost milostného citu své dívky. Vše se ale zvrhne a dívka spáchá sebevraždu. Na konci vidí čtenář interpretaci událostí nejen z pohledu lékaře, ale také z pohledu posluchače příběhu. Posluchač tvrdí, že lékař nejednal z vědeckého zájmu, ale z nutkání sexuálního pudu. F. X. Šalda ve své kritice vytýká romanetu přílišnou rozsáhlost a zbytečné dějové odbočky, které zpomalují děj. „*Neboť takový je již zákon umělecké ekonomiky, že co nepodporuje účinnost, nezbytně ji ruší*“.²¹ Největší nedostatek, na jehož základě se romaneto nemůže posunout do „vyšších sfér“ shledává Šalda v zastření „vyšší nemravnosti experimentální hry, poněvadž je založena na neúctě k duši bližního“.²²

Sbírka *Čtyři odvážné povídky* obsahuje prózy: Kdo s koho..., Deset deka, Liberum arbitrium a Polichinell Maxl. Povídka Deset deka se jako jediná v souboru vymyká. Je neobvyklá svým tématem, které překračuje rozumovou hranici. Dívka daruje deset deka svého hýžděového svalu znetvořenému mladíkovi. Děj se stává nepřehledným a je postaven na konverzačním humoru. Ostatní prózy zobrazují erotické mezilidské vztahy různých

²¹ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 12 (1922–1924)*. Praha: Melantrich, 1959. s. 264.

²² Tamtéž.

sociálních skupin obyvatelstva. Hlavními náměty jsou např. manželský trojúhelník (Kdo s koho...), boj o dívku (*Liberum arbitrium*) nebo mimomanželské těhotenství (*Polichinell* Maxl).

Novela *Psychologie bez duše* byla vydána posmrtně a rovněž se zde objevuje motiv erotiky, který významně ovlivňuje hrdinův život. Grotesko poukazuje na nesmyslnost lidského počínání, které nesměruje k radosti a zbavuje života.

Největší vlnu kritiky vyvolal Čapek-Chod ve svém pozdním literárním období románem *Větrník*, který byl po částech publikován v časopise *Cesta* (1921–1922) a knižně vyšel roku 1923. Děj se skládá ze sedmi dopisů adresovaných fiktivní dámě. Dílem se prolínají tři linie. V první vystupuje neznámá žena a spisovatel, ve druhé hledá autor námět pro další dílo a ve třetí spisovatel líčí, jakým způsobem získává fantazii k dokončení díla.²³ Dílem *Větrník* se Čapek zcela vymyká tvrzením, že je jeho próza čistě realisticko-naturalistická. „*Větrník představuje na svou dobu text nezvyklého tvaru, jakýsi román v románu, jehož epická složka je přerušována ironicky laděnými zcizujícími efekty. Pozoruhodné je i Čapkovo experimentování s jazykem, např. tvoření originálních slovních tvarů, záměrné užívání archaických přechodníkových konstrukcí či kladení knižních a hovorových výrazů do těsné blízkosti, čímž text připomíná rané prózy Vladislava Vančury. Čapkův sebereflexivní a antiiluzivní text, který vznikl v období autorova tvůrčího vrcholu, v mnohém předjímá postmoderní prózu, reagující na ustrnulost popisného realismu a naturalismu*“.²⁴ Tehdejší kritika se však dívala na dílo s nepochopením a značně jej kritizovala. F. X. Šalda označuje dílo za nevkusné, nečitelné, obsahující spoustu slovních hříček a pochybných vtipů.²⁵

Posledními romány Čapka-Choda jsou *Vilém Rozkoč* (1923) a *Řešany* (1927), které zachycují příběh mladého sochaře. *Vilém Rozkoč* končí postupným pádem hlavního hrdiny. *Řešany* zachycují Viléma jako uzdravujícího se jedince poznamenaného válkou, který míří k životnímu optimismu.

Jednou z posledních radostí Čapka-Choda bylo získání Státní ceny za román *Řešany*. O pět dní později, 3. listopadu 1927, zemřel po operaci střev v sanatoriu v Praze-Podolanech.

²³ MUNDEVOVÁ, Lenka. Karel Matěj Čapek-Chod: *Větrník*. *ILiteratura* [online]. 1. 9. 2014 [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33585/capek-chod-karel-matej-vetrnik>

²⁴ MUNDEVOVÁ, Lenka. Karel Matěj Čapek-Chod: *Větrník*. *ILiteratura* [online]. 1. 9. 2014 [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33585/capek-chod-karel-matej-vetrnik>

²⁵ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 12 (1922–1924)*. Praha: Melantrich, 1959. s. 265.

2 Praha v dílech K. M. Čapka-Choda

Začátek dvacátého století je pro Prahu důležitým historickým mezníkem. Po správní a institucionální stránce je Praha pod rakouskou nadvládou, stává se však třetím nejdůležitějším městem v monarchii. Historikové J. Kohout a J. Vančura popisují Prahu tohoto období jako „malé velkoměsto nebo velké maloměsto“²⁶, které se snaží dostat na úroveň evropských velkoměst. K vzestupu je však potřeba technického pokroku, a proto se počáteční léta dvacátého století nesou v duchu prudkého rozvoje průmyslu (elektroprůmysl) a dopravy (tramvaj), ale také architektury (Obecní dům – vrchol secesního stavebního umění).

Změny se týkají kromě průmyslu a kultury také politické situace. Feudálové ustupují, vládne buržoazie a objevuje se dělnická třída. Snahy buržoazie a touha po samostatnosti později ústí ve vznik československé republiky. Období let 1900–1918 je typické rozpory (buržoazie vs. proletariát) a souběžným výskytem více směrů (např. ve výtvarném umění se překrývají kubismus a secese).

Karel Matěj Čapek-Chod dokázal ve svých dílech zachytit Prahu z mnoha pohledů. V této práci se zaměřím pouze na dva z nich. V *Kašparu Lénu Mstiteli* je začínající velkoměsto zobrazeno jako místo chudoby a beznaděje, v *Turbině* vidíme průmyslový a kulturní pokrok.

2.1 Praha dělnická v díle *Kašpar Lén Mstitel*

Jedinečnou předností Čapka-Choda byla schopnost pozorování, kterou uplatňoval při práci na svých dílech. Mluvu, chování a život společenské vrstvy proletářů – dělníků mistrně zachytil v díle *Kašpar Lén Mstitel*.

Kašpar Lén Mstitel je román, na kterém začal Čapek pracovat v roce 1905 a dokončil jej v červnu 1906. Dílo vycházelo nejdříve jako román na pokračování ve Zlaté Praze (1906–1907), knižně vyšlo o rok později v Ottově edici Salónní bibliotéka. Edice byla reprezentativní, určená především bohatým vrstvám obyvatel. Román o čestném, morálně čistém proletáři, který zabil zhýralého, nemravného podnikatele, svou tematikou pobuřoval. Zároveň však příjemně překvapil kritiky, jak můžeme usuzovat z kladných dobových recenzí. Arne Novák označil dílo za „*naturalistický experiment a dobrou zednickou práci*“.²⁷ Podle

²⁶ KOHOUT, Jiří a Jiří VANČURA. *Praha 19. a 20. století: technické proměny*. Praha: SNTL, 1986. s. 110.

²⁷ NOVÁK, A. K. M. Čapek: *Kašpar Lén, mstitel*. *Přehled*, 1908, č. 7, s. 393–394.

Františka Sekaniny je román „*knihou originální a poctivou, jak svým prostředím, vedením i koncepcí, tak i svými samostatnými, živoucně podanými a rázovitými prostředky*“.²⁸

2.1.1 Architektonika

Román je rozdělen na dva díly. První díl zahrnuje osm kapitol, z nichž každá má svůj děj a je ukončená. První kapitolu bychom mohli nazvat „Návrat Kašpara Léna“. Kašpar Lén se po třech letech vrací z vojny domů do Prahy. Zamíří do domu, který před vojnou obýval s kamarádem zedníkem Kryštofem a jeho rodinou. Čeká ho však nemilé překvapení. Byt obsadila jiná rodina, od které se dozví, že se Kryštofovi odstěhovali a jejich dcera Mařka se stala prostitutkou.

Kašpar je zjištěním vyvedený z míry a setkává se s Mařkou (druhá kapitola). Ta mu prozradí, že ji zneuctil obchodník Konopík, který zároveň zavinil smrt jejího otce. Kašpar chová k Maře láskyplný cit. Cítí povinnost vykonat mstu za utrpení, které Konopík rodině Kryštofových způsobil. „*Čert vzal žábu; do toho, v čem je, nikdo ji nenutil... ‘čacky se v něm ozvalo; druhou část své myšlenky, kteráž zněla: ‘Pravda, ale kdyby toho nebylo, ani Kryštof by nebyl skočil do vody!’ (...)*“²⁹

Ve třetí kapitole Lén začíná pracovat na stavbě Konopíkova kupeckého závodu. Postupně se seznamuje se starým dělníkem Liprcajem, s Ryšavcem, který dědkovi ubližuje, a s dalšími pracovníky stavby. Kašpar je pracovitý, vydělává peníze, aby mohl Mařku vykoupit z nevěstince. Chová k ní hluboké city (to se dozvídáme ve čtvrté retrospektivní kapitole).

Pátá, šestá a sedmá kapitola popisují práci a život dělníků na stavbě. Jednou se Kašpar zastane mladé cikánky, maltářky Kabourkové, kterou uráží dělník Ryšavec. Tento dobrý čin se však později obrátí proti němu. Kabourková si pomoc vyloží jako náklonnost k její osobě, chce Léna odměnit a svést ho. Když ji odmítne, velmi se urazí. Později Kabourková hraje důležitou roli v soudní síni jako svědek. Během výpovědi řekne, že měla s Lénem intimní vztah. Způsobí tím výbuch žárlivosti Mařky, který rozhodne o Kašparově osudu.

V závěrečné kapitole prvního dílu vidíme přípravu Léna na vraždu, ale také jeho úpadek. Z čestného muže a „hodného chlapce“ (přezdívka, která je mu přidělena první den na stavbě) se stává alkoholik.

Celým dílem se prolíná retrospektivní linie. Skládá se ze vzpomínek nebo z vyprávění postav, které vstupují do hlavní dějové linie. Rámcem románu je Konopíkův čin, jenž

²⁸ SEKANINA, Fr. K. M. Čapek: Kašpar Lén mstitel. Zvon, 1909, č. 17, s. 267.

²⁹ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. Kašpar Lén mstitel. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 41.

způsobil utrpení rodiny Kryštofových. Čapek nám ho odkrývá postupně. Co přesně se stalo, se čtenář dozví až z Mařčiny výpovědi na konci románu.

Retrospektivu vidí v tomto případě Šalda jako chybnou, poškozujíc podle něj vývoj vnitřního Lénova dramatu. Své tvrzení vysvětluje v *Kritických projevech*. „*Druhá část obsahuje obšírně porotní líčení s Lénem obžalovaným z vraždy, spáchané na kupci Konopíkovi – takže o činu samém dovídáš se jen nepřímou, kusem a jednostranně z referátu o soudním líčení. Představte si Dostojevského Zločin a trest, v němž byste věděli sice o motivech zločinu Raskolnikova, ale o činu samém dověděli byste se teprve několik neděl po jeho dovršení z obšírného referátu o trestním líčení*“.³⁰ S Šaldovým názorem se neztotožňuji, protože Čapkův román nemůžeme srovnávat se Zločinem a trestem. Stejný názor zastává také F. Všeticka a předkládá jej ve své studii, kde nám vysvětluje hlavní rozdíl. Dostojevský podle něj popisuje zločin, svědomí a trest. Zaměřuje se na stav po vraždě. Čapek-Chod se dotýká skutečností, které vražedný čin předcházejí. Kašpar si nejdříve uvědomí Konopíkův zločin, následně chystá pomstu a poté proběhne vražda. Autoři mají podobnou tematiku, jejich přístup se však velmi liší, a proto zvolili odlišnou kompoziční výstavbu.³¹

Druhý díl románu je složen ze tří kapitol. Autor se záměrně vyhýbá popisu vraždy. Děj se přesouvá do soudního prostředí a Kašpar Lén je hlavním podezřelým a vyslychaným. Čapek-Chod zvolil odlišnou metodu proto, aby čtenáře Lénovou smrtí překvapil. Tento postup se však setkal s nepochopením tehdejší kritiky. Za všechny uvedme třeba A. Nováka, který druhou část románu úplně odsoudil. „*Druhý díl, přinášející docela zevně soudní při o vinu, prozrazuje všude novináře: jest to referát psaný s protivnou vtipností a přeplněný vtíravými nápady, kde se děj nerozvíjí, ale vykládá, kde postavy nerostou, nýbrž gestikulují. V této půlce knihy, kde autor násilně proplétá děj nevěstčin dějem cikánčiným, hrdina románu Kašpar Lén stojí a mlčí. Nemá co říci, právě jako autor. A proto zase plno arabesek, plno žánrových jednotlivostí, plno žertů, plno burlesknosti*“.³²

Závěr díla není jednoznačný. Konopíkova vražda se udála mimo text románu, a to nám zpochybňuje další děj. Kašpar byl s Mařkou domluvený, že Konopíka zabije olověnou vahou, ale nakonec dopadla na kupcovu hlavu cihla. Není tedy zcela jasné, zda se jednalo o vraždu, nebo nešťastnou náhodu.

³⁰ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 7 (1908–1909)*. Praha: Melantrich, 1953. s. 297.

³¹ VŠETICKÁ, František. *Kompoziční: o kompoziční výstavbě prozaického díla*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986. *Studia litteraria*. s. 165.

³² NOVÁK, A. K. M. Čapek: Kašpar Lén, mstitel. *Přehled*, 1908, č. 7, s. 393–394.

2.1.2 Prostor a čas

Odborná literatura nám Prahu první poloviny dvacátého století popisuje jako vzkvétající velkoměsto.³³ Čapek-Chod se nám však v díle *Kašpar Lén Mstitel* snaží ukázat bídu a utrpení, které přetrvávaly. Dílo bylo prvotinou, v níž se Čapek-Chod rozhodl „*podat pestrou a obsažnou kroniku Prahy, její společnosti a její místní a dobově podmíněné podoby. Zejména chtěl zaznamenat, co se ztrácelo v proudu prudkých přeměn, tedy obraz Prahy upadající, rozkládající se, mizející*“.³⁴ V Kašparu Lénovi se tak místo s buržoazní, podnikatelskou vrstvou seznamujeme s pražskou spodinou (prostitutka Mařka, cikánka Kabourková, starý, chudý Lipcaj...). Staré společenské problémy (alkoholismus, prostituce...) staví Čapek do protikladu k problémům rozvíjející se velkoměstské společnosti (nezaměstnanost, rozpad tradičního pohledu na svět, nesezdané soužití).

Čas není v díle přesně vymezený. První tři kapitoly (Kašparův návrat, hledání Mařky, nalezení práce) se odehrávají během jediného dne. Pátá až osmá kapitola probíhají nejspíš na podzim. „*Všechno viděl Lén zřetelně z této výšky třetího patra, byl jeden z oněch dnů podzimních (...)*“³⁵ Martin Tomášek tvrdí, že čtvrtá kapitola zahrnuje část září a celý říjen. Tři následující kapitoly se odehrávají během prvních dvou listopadových dnů. Od třetího listopadu do dvanáctého listopadu se Lén chystá na Konopíkovu vraždu a opíjí se. Druhý díl obsahující Lénův soud není časově zařaditelný. Víme jen, že se soud odehrává během jednoho dne dlouho po vražedné události.³⁶

2.1.3 Motivy

Stěžejní motiv prolínající se celým dějem prozrazuje samotný název díla. Msta je vykonána Kašparem Lénem formou vraždy. Samotný vražedný čin není popsán, můžeme ho ale vydedukovat na základě motivů, stejně jako předzvěst smrti více postav.

Jako první se v románu objevuje motiv lebky. „*Trvalo to ovšem jenom mžik, co Lén z nejbližší blízkosti zahlédl strašně velikou, kulatou a úžasně holou leb kupčikovu, nuzně zastřenou dlouhými černými vlásy z týla nahoru pěstěnými, ale pohled ten už nikdy*

³³ K tomuto období existuje mnoho knih, např.: KOHOUT, Jiří a Jiří VANČURA. *Praha 19. a 20. století: technické proměny*. Praha: SNTL, 1986.; LEDVINKA, Václav. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-320-7; PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole 1850–1920*. Praha: Scriptorium, 1999. Documenta Pragensia. ISBN 80-86197-09-3.

³⁴ POHORSKÝ, M. in ČAPEK-CHOD, Karel Matěj: *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel).

³⁵ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 94.

³⁶ TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 46.

mu nevytlačil z mysli.“³⁷ V této chvíli se Kašparovi začíná v mysli rodit konkrétní pomsta. Na těle Konopíka objevil slabé místo. Lénovy myšlenky jsou rozvíjeny dál, a tím nám Čapek-Chod naznačuje kupcovou smrt, která je ve druhé části románu brána jako samozřejmá. „Nejosudněji však z toho setkání uvízla Lénovi na paměti představa o tenké křehkosti Konopíkovy lebky, kterouž byl viděl tak zblízka pod blánitou, ztuha napjatou koží. Pomyslením, jak málo násilí by bylo zapotřebí, aby do té sněhobílé lesklé oblíny udělal otvor (...)“³⁸

Nástrojem vraždy má být zednické závaží, které je v blízkém vztahu s motivem Konopíkovy lebky. „Tenkrát bylo už tak jisto, co vyvede, že kdykoli se mu počala v myšlenkách kmitati před očima vrtivá lebka Konopíkova, Lén sahával na zednické závaží, jež šňůrou ovinuté nosil v náprsní tašce od té doby už neustále.“³⁹ Autor nám motiv olovnice připomíná ještě na dalších místech a vytváří uvěřitelnou představu, že bude tento předmět pro oběť osudným. V závěru však dochází k převratu, motiv závaží se stává falešným a na kupcovu hlavu dopadá cihla. Otázka, zda šlo o záměrnou vraždu, či náhodu, zůstává otevřená.

F. Všetická zmiňuje také motiv kapky, která má „vysloveně osudový ráz“.⁴⁰ Padající kapky odměřují čas, který zbývá do blížící se smrti. Poprvé se déšť objevuje v sedmé kapitole, kde se Lén nachází ve zbídačeném, nemocném stavu. „Zvnitř stavby bylo slyšet těžké kapky, mezi trámovím prolínající, jak se ozývají: ‚Já–ty–on...tu–tam!‘ ‚Zde!‘ řekla vždycky nejnápadnější z nich.“⁴¹ Kapky nám dávají najevo, že v díle neumře pouze jeden člověk.

Předzvěst úmrtí více lidí vysloví také jeden z dělníků. „,Budete vidět, že ještě půjdou dva... pamatujte si to, že na každý stavbě, dyž se někdo zabil, nezůstalo při jednom nebožtíku, a dyž jeden vzal zasvý, byli vždycky nejmíň tři...“⁴² Pověřivého Trunečku nebere skoro nikdo vážně, až na Léna připravujícího se usmrtit Konopíka. Motiv pověry se může zdát směšný i čtenářům, avšak Čapek-Chod s ním pracuje rád a dělníkova slova se později naplní.

³⁷ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 41.

³⁸ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 42.

³⁹ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 67.

⁴⁰ VŠETIČKA, František. *Kompoziciána: o kompozičnej výstavbe prozaického diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986. Studia litteraria. s. 167.

⁴¹ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 105.

⁴² Tamtéž. s. 90.

Důležitým motivem románu je také hudba, která byla samotnému autorovi blízká. Představitelem hudby je v tomto díle mladý, nadaný houslista. Hudba probudí v drsném Lénovi pocit zodpovědnosti za Mařku, ale také láskyplný cit. Pochopí, že smrt jejích rodičů je i jeho záležitostí. „*Teprve odpůldne, když Mareček vyhvízdal na houslistovi oblíbený svůj kousek s milovnými a lítostivými zvuky houslí, stalo se, že Lén náhle a zrovna okamžitě pochopil, že i on sám zúčastněn jest na tom, co se stalo, tak dobře jako starý Kryštof a jako Mařka.*“⁴³ Skladba, kterou nechává Čapek-Chod houslistu hrát, není náhodná, což svědčí o autorově znalosti hudby. Jedná se o árii z opery Lucia di Lammermoor, která je tragická. Tragičnost je stavěna do paralelního vztahu s románem. Hrající houslista je nemocný a brzy podlehne smrti, stejně jako hlavní hrdinka opery. „*Celkový smysl motivu se váže především s postavou Léna: houslistova hra v něm probudí vědomí spolupatříčnosti s osudem jeho blízkých a houslistova choroba a smrt předznamenávají jeho chorobu a smrt.*“⁴⁴

2.1.4 Postavy

Román *Kašpar Lén Mstitel* má pochmurný ráz, který kromě motivů blížící se smrti umocňují také postavy, jejich tragické životy a chování. Čapek-Chod nechává před začátkem děje i v jeho průběhu mnoho hrdinů umřít. Před začátkem děje románu spáchá sebevraždu otec Mařky, matka odchází na věčnost v důsledku zešilení. Postupně si smrt najde starého Liprcaje, kupce Konopíka, dělníka Ryšavce, nadaného houslistu, a nakonec i samotného Léna Mstitele. Smutnou náladu vytváří rovněž postavy mrzáků – chromý Kabourek a slepý vnuk Liprcaje.

Nemilosrdné, strohé, chudé prostředí se vyznačuje také velkým počtem násilností a bitek. Hned v druhé kapitole bojuje Kašpar s Mařkou, když jí chce pohlédnout do tváře. V dalších kapitolách se popere s Ryšavcem, a nakonec i s Kabourkovou, která ho chce svést.

Dílo vyniká množstvím postav, které jsou živé a nezapomenutelné. Podle Františka Kovárny vychází krystalizace postav Čapka-Choda z tragikomického pesimismu objevujícího se napříč jeho tvorbou.⁴⁵ Zřetelným příkladem je msta, která se obrátí proti samotnému mstiteli. Další ukázkou je, že Kašparova životní láska Mařka, pro kterou spáchal vraždu, se stává příčinou jeho odsouzení.

Postavy vstupující do děje sdružuje autor do protikladných dvojic. Hlavní hrdina Kašpar Lén je od prvního dne vnímán dělníky jako obětavý, hodný mladík, který se zastane

⁴³ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 59.

⁴⁴ VŠETIČKA, František. *Kompoziciána: o kompozičnej výstavbe prozaického diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986. Studia litteraria. s. 170.

⁴⁵ KOVÁRNA, František. *K. M. Čapek-Chod: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936. s. 23.

na stavbě slabšího. „(...) *ale ten smích byl zpečetěním slavného přátelství mezi oběma novými druhy, ‚fajfkou dědkem‘ a ‚dobrým chlapcem‘. To přízvisko Lénovi už zůstalo*“.⁴⁶ Pozitivní vlastnosti, jako je touha po spravedlnosti nebo zastávání se slabších (v případě Kabourkové), ho přivedou na scesti.

Hlavním důvodem vražedné pomsty je láskyplný vztah k Mařce, který funguje na základě výměny dopisů (z toho můžeme usoudit, že Lén je „pravý rytíř“). Dozvídáme se, že Kašpar chce Mařku vykoupit z nevěstince a žít s ní spokojený život. Lénovo přání je ovšem nereálné vzhledem ke spravedlnosti, které chce dosáhnout. Vražda je vnitřně motivovaný Kašparův čin. Touží dosáhnout spravedlnosti svým způsobem, ale vnější svět a soud jeho vnitřní pohnutky nechápu. Postupně se uzavírá do sebe a stává se nemocným člověkem nejen po fyzické, ale i po psychické stránce. „*Zraní Lénova činu má svojí vnitřní dramatičnost, která se projevuje postupným narůstáním zla v jeho mysli, jež proniká i do vnějšího světa románu, prosakuje do prostředí, v němž se nakonec zločin uskuteční*“.⁴⁷

Protipólem Kašparovy osoby je ziskuchtivý, bohatý kupec Konopík zastupující zlo. Kupec je vyjádřením buržoazní společenské vrstvy, která má moc. Svých činů nelituje, užívá si dál život. Kašpar si uvědomuje bezmocnost svého společenského postavení. Má potřebu kupce potrestat a vražda se mu jeví jako jediné řešení.

Další pár tvoří dvě ženské postavy – Mařka Kryštofová a maltářka Kabourková. Ženy zastupují pražskou spodinu (Mařka je prostitutka, Kabourková neprovdaná cikánka s šesti dětmi na krku). Obě spojuje jeden cíl – Kašpar. Ten však touží pouze po Mařce a od Kabourkové doslovně utíká.

Mařka žije po otcově smrti v nevěstinci, kde se dostala Konopíkovou zásluhou. Když ji Kašpar najde, velmi se stydí a nechce mu ukázat svůj obličej. Tato skutečnost poukazuje na dívčinu morální čistotu. Mařka nemůže za to, v jaké situaci se nachází. Nakonec Lénovi poví, co se stalo a začne si s ním předávat dopisy. S blížící se vraždou však dopisy ustávají a s Mařkou se setkáváme až v druhém dílu románu, kdy se její dosavadní pasivní role mění.

Sledujeme její nebezpečnou cestu za Lénem k soudu. Tímto činem se Mařka stává rovnocennou Lénovi. Ten podstoupil cestu za Mařkou hned po příjezdu do Prahy a musel ji najít. Mařka je v situaci, kdy utíká z nevěstince, bojí se, že ji najde policie a neví, kde přesně se budova soudu nachází. Zároveň se však cítí součástí Lénova životního příběhu. Uvědomuje si, že se stává hlavní hrdinkou. „*Poznala totiž, že ono ‚patříme k sobě‘ dnešní*

⁴⁶ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 46.

⁴⁷ TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 47.

*nocí má ještě jinou stránku. Je-li Lén hrdinou, je Mařka přece hrdinkou!*⁴⁸ Je na Kašpara hrdá za to, co pro ni udělal, a plně si to uvědomuje, že ona je příčina, která uvedla poctivého dělníka na dráhu zločince.

Chvíli to vypadá, že je vše na dobré cestě – soud nemůže Léna odsoudit, protože nemá jednoznačný důkaz o jeho vině. Čapek-Chod však jednotlivé postavy nechává podlehnout determinovanosti prostředím, danými okolnostmi a velmi často náhodou. Do děje nám proto posílá poslední dvě osoby. Svědkyně Kabourková vyvolá v Mařce žárlivost. „*To je ta jeho milenka, teď snad uslyšíme něco nového!*“ (...) *Okamžitě věděla, že slova o milence neplatí jí, nýbrž osobě stojící na vyvýšeném stupni před soudci* (...)“⁴⁹ Úlek, následný výbuch žárlivosti a udání Kašpara způsobí až „milostpán nevěstince“, který dívku najde. Teprve nyní se dozvídáme celý příběh. Mařka vysvětlí morální důvody Lénova činu, soud to ale nechápe.

Autor nám krásně poukazuje na paradox v soudní síni. Vrah (Kašpar) a nevěstka (Mařka) jsou morálně nejčistší, přesto však jsou odsouzeni. Kašpar k trestu smrti, Mařka je odsuzována pro svůj vzhled a společenské postavení. Zbohatlík, majitel nevěstince je zároveň policistou, a to nikdo neřeší.

Čapek-Chod vystavuje své hrdiny kruté tváři osudu, která se nedá ovlivnit. Kašpar si to v první části románu uvědomuje a snaží se náhodě osudu nepodlehout. „*Všecek zhroucen úžasem náhody, až touto chvílí objevené, přemýšlel Lén velmi pracně o tom, kterak od svého příjezdu do Prahy dělal vlastně všechno naopak, než jak si to představoval. Něco, někdo silnější vodí a strká jím, kam nerad.*“⁵⁰ V druhé polovině románu, před soudem, se z Kašpara stává pasivní jedinec smiřující se s osudem odsouzeného. V této chvíli nám však do děje zasáhne Čapek-Chod svým tragikomickým pesimismem a nechává Léna umřít. „*Ze života se stává karikatura a zbývá výsledný groteskní dojem (kdyby nedošlo k Lénovu smrtelnému chrlení krve, způsobila by Mařka bezděčně jeho odsouzení).*“⁵¹

2.2 Praha vyšších vrstev v díle *Turbina*

Měšťanskou vrstvu společnosti, úsilí, vzestup a následný pád rodiny Ulliků nám Čapek-Chod vykresluje ve „společenské grotesce“ *Turbina*. Román vznikl během roku

⁴⁸ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 154.

⁴⁹ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 156–157.

⁵⁰ ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel). s. 65.

⁵¹ POHORSKÝ, M. in ČAPEK-CHOD, Karel Matěj: *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel).

1916. Časopisecky byl vydáván, jakmile byla dokončena polovina prvního dílu. Knižního vydání se *Turbina* dočkala téhož roku.

2.2.1 Architektonika

Společenský román *Turbina* je rozdělen na tři díly nesoucí názvy Firma Ullik & Spol., Kariéra slečny Tyndy a Turbina spustí... Každý díl je rozčleněn na šest nebo osm kapitol podle obsahu děje, který se v nich odehrává. S jednotlivými postavami se setkáváme „*nikoliv ve statických portrétech, ale v kontextu jejich zájmů a v interakci s ostatními.*“⁵²

Úvodní díl románu nás seznamuje s bohatou pražskou rodinou Ulliků. Bohumil Ullik, císařský rada, předseda společenstva knihařů a otec tří dětí se rozhodne pro záchranu svého krachujícího podniku. Všechny své naděje a úspory vloží do instalace vodní turbíny, pokrokového stroje. Jeho snaha má však opačný výsledek, než o jaký usiluje.

Se stavbou turbíny zásadně nesouhlasí Ullikův podivínský švagr Armin Frey. Tento samotář, sběratel starožitností a dokonalý falzifikátor žije ve vysoké věži vedle Ullikovy továrny. Armin je hrbáč a tato fyzická vada na kráse způsobila, že nepoznal lidskou lásku. „*Pleť tváře byla jen tak ruměná, aby to snesla světlost vlasů, vůbec byl obličej tak ušlechtilé stylizován, aby tím patrnějším byl krutý vtíp přírody, která jen za cenu zkřivené šije vytvořila hlavu tak dekorativní.*“⁵³ Oblíbí si svého kocoura Tamerlána, který se stane součástí jeho tragického osudu. Tamerlán přivede do Arminova sídla mladou kartonářku z továrny, Žofku Pečulíkovou, která tam s ním zůstane až do rozhodujícího okamžiku. Po nainstalování turbíny se stará věž začne bortit a těhotná Žofka utíká. Armin chce také utéct, ale vzpomene si na kocoura, o kterého nechce přijít. Nakonec je nalezen pod zříceninou věže i s Tamerlánem a jeho pokus o záchranu zvířete nikdo nepochopí. Jediný, kdo nad Freyovou smrtí pláče, je židovský obchodník a překupník starých listin Blumenduft.

F. Kovárna považuje první setkání Leiba Blumendufta s Arminem a závěr, kdy žid pláče nad ztraceným životem, za rámec celého románu.⁵⁴ Blumenduft je postavou, která děj otevírá a uzavírá, což vytváří dojem ucelenosti.

Ullikovými dětmi jsou Tynda, Máňa a představitel zlaté mládeže, fotbalista Boud'a. Mezi dvěma sestrami jsou velké rozdíly. Páteří románu je jejich vývoj probíhající ve dvou rovinách, které jsou autorem sledovány. Starší Tynda je hudebně nadaná, krásná a oblíbená. Máňa je studentkou medicíny a na svůj vzhled příliš nedbá, přesto se ale provdá dříve než její

⁵² TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 64.

⁵³ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 20.

⁵⁴ KOVÁRNA, František. *K. M. Čapek-Chod: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936. s. 30.

sestra, a to za dr. Zouplnu. „Byl velký rozdíl mezi oběma sestrami už vzezřením i oblekem. Starší, Tynda, teprve vstala, byla ve skvělém krajkovém deshabilé, průzračném a prolamovaném, kde jen bylo možno, kdežto medik Máňa vrátila se k obědu přímo z kliniky, jako obyčejně oděna ve svůj věčný temně zelený kostým z dámského sukna s mužským límečkem ani ne příliš oslnivě bílým.“⁵⁵ Klementina, nazývaná Tynda, je továrníkovým nejmilejším dítětem a zároveň nejkrásnější slečnou v okolí. Čapek-Chod nám ji popisuje jako „krotitelku bazarových, tenisových a bálových lvů“.⁵⁶ Má nádherný hlas a jejím snem je zpívat operu v pražském Národním divadle. Učitelka zpěvu ji upozorní, že pokud si chce svůj hlas zachovat, musí usilovat o to, zůstat co nejdéle cudnou dívkou.

Okouzující Tynda nemá o ctitele nouzi. Postupně se seznamuje s nehezským korepeditorem Vážkou. „Skladatel Rudolf Vážka byl jinoch, za nímž se dívky ohlížely pro jeho šerednost.“⁵⁷ Tynda si z Rudolfa dělá legraci, flirtuje s ním, využívá ho ke klavírnímu doprovodu, avšak osud nakonec jejich cesty spojí. Dalším mužem, kterého Tynda nebere vážně, je Václav Nezmar, syn hlídače továrny, atlet a pozdější inženýr. „Ženy nebyly mu až dosud ničím, tomuto mladému Milónovi karlínského atletského klubu, tvůrci posledního rekordu v těžké atletice, jemuž úporným trainingem i na čele vyvstaly svaly, žen se vzdaloval už z nejpřednějšího příkazu svého siláckého sportu.“⁵⁸ Tomuto muži Tynda nakonec podlehne den před svým vystoupením v Národním divadle.

Ve druhém díle (Kariéra slečny Tyndy) vstupuje do děje stěžejní osoba – Tyndin nápadník a Ullikův obchodní partner, čechoamerický vynálezce a milionář ing. Mour. Tyndu si získává drahými dary a také slibem, že ji prosadí na operní jeviště Národního divadla. Tynda i Mour se chtějí vzít, protože jim to oběma zajistí prospěch. Klementině kariéru a Mourovi další finanční vzestup (stal by se vlastníkem turbíny). Čechoameričan Mour je Čapkem-Chodem popisován groteskně. Vzhledově je přirovnán k „elegantní gorile se zářícími brilianty v náprsence a lakýrkami na dolních končetinách“.⁵⁹ Vtipně vyznívá také milionářovo chování. Zapisuje si adresy všech lidí, se kterými se seznámí. „To byla obvyklá Mourova seznamovací formule, a jestliže uchovával všechny adresy, vždy co nejochotněji sdělované, měl u sebe půl adresáře král. hlav. města Prahy v autentických originálech.“⁶⁰ Vrcholem komična se stává jeho večírek, kde pozve tolik lidí, že se z kapacitních důvodů všichni pozvaní do majestátní vily nevejdou.

⁵⁵ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 44.

⁵⁶ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 61.

⁵⁷ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 58.

⁵⁸ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 122.

⁵⁹ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 168.

⁶⁰ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 181.

Všechny plány Ullikovy rodiny se začnou hroutit v páté kapitole – dr. Zouplna přestane podléhat vedení své ženy Máni, Tynda zažije první pěvecký neúspěch na večírku „Mistera Moura“, Armin Frey se nemůže zbavit dělnice Žofky a císařský rada Ullik zjistí, že turbína je příliš velká na rozměry jeho továrny.

V posledním díle, jehož název nese ironický nádech (*Turbína spustí...*), vystupuje Václav Nezmara toužící po nejstarší továrníkově dceři. Tynda u Nezmara dlouho vyvolávala vášně, které nakonec sama podlehne. Její prohřešek se projeví při večerním vystoupení v Národním divadle, kde není schopna ze sebe vydat ani hlásku. Ve stejný moment se s rachotem zřítí turbína, která způsobí zkázu továrny Papírky a také zaviní Arminovu smrt. Zchudlá Tynda dostane nervovou horečku, v jejímž důsledku přibírá a vdává se za Rudolfa Vážku.

2.2.2 Prostor a čas

K. M. Čapek-Chod bývá někdy charakterizován jako pražský epik. Až na jednu výjimku (*Řešany*) jsou všechny jeho romány vsazeny do prostředí Prahy. V *Turbině* autor zobrazuje různorodou pražskou atmosféru. „*Od průmyslového závodu až k divadlu a jeho zákulisí, od sportu až k tichu hvězdárny, od prostředí Františku a vltavských pirátů až k polohám, kde se pohybuje miliardář a mecenáš Mour.*“⁶¹ *Turbína* čtenáře vnese do ovzduší staropražských zákoutí, do „malého českého světa ospalé a maloduché rakouské provincie“.⁶² Zároveň je krásně zobrazen (v „mourovské epizodě“) velkoměstský život, plný skandálů, nechutného bohatství a intrik. Po tomto životě touží Bohumil Ullik, Tynda a další vedlejší postavy. Závan světáckého, ohromujícího, pohodlného života přivádí na večírek do Mourovy vily zástup lidí.

Nejpodstatnější část děje se však odehrává v Ullikově knihařské továrně na Papírce při Petřské čtvrti. Námět tohoto místa získal Čapek-Chod důkladným studiem pražské historie během své přípravné práce k románu. Ullikovu továrnu vykresluje na stejném místě, kde stála přes sto let tiskárna ve vlastnictví rodin Epsteinů a Jerusalemů. „*Tiskárnictví kartounů přecházelo v onom rodě několikrát na příženělého zete a firma se podle toho měnila.*“⁶³ Identickou historii továrny nám vysvětluje Bohumil Ullik v *Turbině*. „*Rodem ullikovským se stal teprve protokolováním firmy, neboť kolikrát změnil rod, vládnoucí ,na Papírce‘ (tak zněl tradiční a populární název továrny), jméno a krev! Vždycky to bývala v druhé, nejvyšš*

⁶¹ KOVÁRNA, František. *K. M. Čapek-Chod: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936. s. 32.

⁶² STEJSKAL, V. in ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbína*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958.

⁶³ SCHMIDT-BASS, E. Pražské motivy v *Turbině*. *Lidové noviny*. 25. 9. 1939 s. 3–4. ISSN 1802-6265.

třetí generaci dcera, kteráž se stala dědicem živnosti, neboť synové tu na ‚Papírce‘ degenerovali.“⁶⁴

Časově je dílo obtížně zařaditelné. Podle O. Fischera se jedná o „*vypravování dějů předválečných a český život je pojímán ve své příslušnosti k poměrům rakouským, a je na něj tudíž nutno dnes hleděti z odstupu historického.*“⁶⁵ Prolíná se nám zde rakouská a prvorepubliková realita. Jedinou postavou, která si tento „předěl“ uvědomuje, je židovský překupník Leib Blumenduft. Důvodem židova pláče na konci románu nemusí být pouze Arminova smrt, ale také uvědomění si, že končí jedna epocha, „*v níž i podvody měly lidský rozměr a bylo k nim třeba umělecké zručnosti*“⁶⁶.

2.2.3 Motivy

Hlavní motiv románu nám Čapek-Chod predestinuje již v názvu, ze kterého můžeme vytušit „*materialistický determinismus*“⁶⁷. Titul díla má dvě roviny – popisnou a symbolickou. Turbína je ohromný, těžký stroj pokroku a industrializace, který se však zmocní rodinného osudu, rozvíří poklidnou hladinu a způsobí úpadek. „*Ležela tady ohromná, jako ulitý a ukutý osud železný a drtivě těžký... Jemu, panu císařskému radovi, jím jest a bude do posledního písmene, zdaž také jí, slečně Tyndě, jeho poslušné dceři...?*“⁶⁸

Druhotný význam slova turbína je zlomyslná přezdívka pro Ullikovu dceru Tyndu, která má otci sňatkem pomoci k prosperitě. Osud Tyndy a turbíny je propojený, jelikož budoucí manžel Ullikovy nejmilovanější dcery má jednu továrnu převzít. Turbína má zajistit Tyndě bohatého manžela čechoameričana Moura, jehož úlohou je prosadit Klementinu na prknech Národního divadla.

Tyndin nádherný hlas je vázán slibem cudnosti. Tento motiv pověry je zpočátku nejasný, možná úsměvný, avšak v průběhu děje nabývá na vážnosti. Porušení slibu způsobí úplnou zkázu Tyndiny kariéry. Tělesná láska, které podlehne, je v jejím životě klopýtnutím vedoucím k výsměšné grimase osudu. Její kariéra namířená k velikosti se hroutí, láme a stává se směšnou. Na motivu zpěvaččiny čistoty je zajímavé, jak se postupně stává záležitostí více lidí. Nejdříve se o závazku Tynda nezmíní ani v rodině. Postupně tajemství prozrazuje Vénovi

⁶⁴ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbína*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 34.

⁶⁵ FISCHER, O. Dva české romány. *Plán I*, 1929/30. s. 412–415.

⁶⁶ TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 65.

⁶⁷ PÍŠA, A. M. Referáty. *Kmen*, 13. 1. 1921. s. 500/501.

⁶⁸ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbína*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 261.

Nezmarovi a ten je řekne milionáři Mourovi. Zvyšující se počet lidí znajících tajemství svědčí o paradoxu, na kterém je román ze značné části vystavěný.⁶⁹

Lásku jako motiv zkázy vidíme také v erotický vztazích Ullikovy dcery Máňi a Armina Freye. Máňa je ze začátku díla feministkou, zamilovanost ji však změní. „*S jakýmsi ustrnutím naznala jistou komiku svého postavení. Utekla ze svého světa, t. zv. první pražské společnosti z hnusu před jeho silným pohlavím a s hlasitým, v celé rodině a kruhu známých slyšeným posmíváním nikdy! dala se do řádu samostatných žen, v němž se také stříhají vlasy a skládají sliby resignace, a hle, právě tu, třebaže prapor myšlenky vždycky zachovávala ve cti, musela se setkat s mužem, před nímž se chvěla, ježto tohle ‚nikdy‘ ... už jenom na něm záviselo.*“⁷⁰ Nakonec se vdává za nadaného matematikáře a hvězdáře dra. Zouplnu, ve kterém vidí kus poetické duše. Sňatek mu vnutí, aby ho zachránila před souchotinami, které mu schválně mylně diagnostikovala. Z poety a snílka se však později stává praktický obchodník, muž plný energie. Původní patos se přetváří na grotesku, která zparoduje původní lyrické, romantické jádro.⁷¹

Armin Frey se poprvé zamiluje do ženy, Žofky Pečulíkové, ve chvíli, kdy se začíná rozpadat jeho „renesanční sídlo“. Myslí si, že Žofku podrobil dostatečné zkoušce, a domnívá se, že miluje opravdu jeho, a ne spoustu peněz, kterými oplývá. Těsně před svou smrtí Žofku vyžene s balíkem peněz. „*‚Počkej, Žofka,‘ řekl zdánlivě klidně, ‚nikdo by ti neuvěřil, žeš nabyla tolik peněz poctivým způsobem, dám ti o tom osvědčení, víš co, napíšu ti poslední vůli, ...*“⁷² Chvíli to opravdu vypadá, že Žofka Armina miluje nesobeckou láskou. Čapek-Chod nás však vyvádí z omylu poté, co se dozvídáme, že Žofka je neteří staršího Nezmary, který jí poradil, aby se k Arminovi nastěhovala. Starý Frey nakonec umírá pro lásku zvířecí v podobě malého angorského kotěte.

Čapek-Chod jde stejným krokem také s ironií a sarkasmem, které vznikají na základě důkladného popisu postav nebo prostředí. Nejviditelnějším příkladem je situace, kdy si hosté prohlíží na večírku milionářovu vilu. „*Největšímu zájmu těšil se bedroom for the mistress v nejhořejším patře; tady ve dveřích dokořán otevřených viseli zvědavci jeden na druhém jako včely v roji...*“⁷³ Autor se zde vysmívá společnosti, která si připadá důležitá, a snaží se napodobit život velkoměsta. S ironií poukazuje na touhu po materialismu a životě na „úrovni“. Jedinou Máňu majetek nenadchne a vidí jednoduchost a omezenost myšlení

⁶⁹ VŠETIČKA, František. *Kompoziciána: o kompozičnej výstavbe prozaického diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986. *Studia litteraria*. s. 180.

⁷⁰ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 85.

⁷¹ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 10 (1917–1918)*. Praha: Melantrich, 1957. s. 102.

⁷² ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 362.

⁷³ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 244.

své tetičky Papauscheggové. „*Tady tedy bude spávat naše Tynda!*“ *neodolala podotknouti tetička Papauscheggová, „pojd’ se podívat blíž, Máničko!*“ *Mánička by se byla na ta slova raději propadla vůči překvapeně zevlujícím tvářím a ohlédla se po svém útočišti – Arnoštovi.*“⁷⁴

Román oplývá autorovým pesimistickým pohledem na svět a neustálým napětím, které pro mnoho postav ústí v tragédii. Přesto však v *Turbině* nechybí motiv romantický, jehož úkolem je postavy alespoň na chvíli vytrhnout z nezastavitelné reality všedního života. Romantizující popisy najdeme např. v podobě popisů hvězdné oblohy.

Nejprve se hvězdy objevují ve spojitosti s ženskými hrdinkami, které jsou pohledem na ně fascinované (Máňa Ullikova pozoruje hvězdářským dalekohledem Jupiter, Tynda se dívá na hvězdy z okna Mourovy vily). Hvězdy jsou však zároveň symbolem jejich nezvratitelného osudu, který si v ten moment Tynda ani Máňa neuvědomují.

Motiv hvězd je zde použit také jako odpočinutí, klidný přístav ve chvíli, kdy je dr. Zouplna na večírku v milionářské vile, kde si připadá jako v nádražní čekárně. „*Hle, podepřel se loktem o rám otevřené špehýrky a vyzírá ven do měsíční noci, hlavu opřenou o dlaň... (...) nahoře nebesa, na nichž násilná zář měsíce, odtud neviditelného, zhasla téměř všechny hvězdy, dole oslnivě bílý sněhový svah, na němž vybějí se všecken jas úplňku, dnes až zázračně mohutného.*“⁷⁵

Dílo obsahuje množství dalších motivů, které se shodovaly s autorovými zájmy. Vidíme zde hudbu (korepetitor Vážka, zpěvačka Tynda), sport (Boud’á), lékařství (Máňa) a přírodní vědy (dr. Zouplna). Čapek-Chod nás ohromuje svými terminologickými, ale také jazykovými znalostmi. Promluvy postav obsahují, kromě obecné a spisovné češtiny, německé výrazy, židovské anekdoty nebo anglicismy.

2.2.4 Postavy

Postavy Karla Matěje Čapka-Choda se vyznačují tragikomickými osudy, a proto je *Turbina* označována za společenskou grotesku. Autor dokázal zlehčit a zironizovat vše, co bylo románovým hrdinům drahé, vše, co si spojovali s velikostí, s obdivem a finančním či společenským vzestupem. Čapek-Chod modeluje osudy lidí k obrazu své vlastní představy. „*Člověk je pouhou hříčkou svého osudu, osud však hraje s člověkem potměšilou, nehezkou*

⁷⁴ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 244.

⁷⁵ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 245.

*hru – v rozhodujícím okamžiku zvrhá člověku v pravý opak vše, za čím se pachtil, v rozhodujícím okamžiku podtrhuje člověku nohu.*⁷⁶

Hrdinové tvořící hlavní linii románu jsou, stejně jako v románu *Kašpar Lén Mstítel*, stavěni do protikladných dvojic.

Základem románu jsou osudy dvou odlišných sester – Klementiny a Marie Ullikových. Spojuje je pouze příbuzenský vztah a nerespektování pravidel, která jsou nastavena „vyšší pražskou společností“. Snaží se vyhnout úloze „*pasivních nevěst*“⁷⁷. K vysněnému cíli se vydá každá svou cestou. Máňa cestou feminismu a potlačení ženskosti, na scestí ji však přivede láska, která všechny plány zboří.

Tynda se chce vydat po umělecké dráze. Postupně si zajišťuje umělecký úspěch (Vážka), blahobyt (Mour) a lásku (Nezmaru). Všechny sny se jí však boří po druhém pěveckém neúspěchu. Nemoc jí bere krásu a s ní i naděje na velkolepou svatbu s milionářem Mourem a pohodlný měšťanský život. Končí jako tlustá panička a spolumajitelka hudební školy korepetitora Vážky. Její svatba nebudí u ostatních slečen pocity závidosti, ale směřnosti. „*Nepamatuji veselejší svatby ani o masopustě. (...) Kdyby si brala amerického milionáře, shořely by všechny závidosti, ale že je to chudý muzikant, hoří všechny škodolibou nedočkavostí.*“⁷⁸

Atleta Václava Nezmaru a klavíristu Rudolfa Vážku spojuje láska k Tyndě. Nezmaru touží po tělesné lásce, kterou u něj vyvolal pohled na Tyndinu nahotu, když ji zachránil před znásilněním. Chvilce, kdy spatří Tyndu po nemoci, je popsána jako „*probuzení z rozkošného snu ke skutečnosti*“⁷⁹. Rozčarování způsobí zavrnutí Klementiny jako milenky.

Nový, plnější vzhled Ullikovy nejstarší dcery dává konečně šanci korepetitorovi Vážkovi. Tynda přestává být dokonalou, ale Rudolfovi to nevadí. Je na svou nevěstu pyšný. Jeho city jsou v kontrastu s city předchozího nápadníka.

Tradiční a technický, pokrokový názor se střetávají v osobách Armina Freye a Bohumila Ullika. Armin bydlí ve staré věži, sbírá starožitnosti a s modernizací nesouhlasí. Jeho historickou věž nám autor staví do protikladu k Ullikově moderní továrně. Technika, kterou zastupuje turbína, rozvrací ještě více rodinný vztah, a nakonec způsobí společný konec obou budov.

⁷⁶ STEJSKAL, V. in ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbína*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 394.

⁷⁷ TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5. s. 66.

⁷⁸ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbína*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 383–384.

⁷⁹ ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbína*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 385.

Společnost je v románu vyobrazena jako stádo lidí trmácejících se za bohatstvím, slávou nebo kariérou. Jedinci se snaží dostat rychlými kroky k vytouženému cíli, Čapek-Chod je ale nechá upadnout před cílovou páskou. Zklamání a rozčarování však nekončí katastrofou. „*Román deziluze končí smířením se s malým a všedním štěstím, snadným a bezbolestným ,odloučením od romantismu‘, příběh o úpadku ,staré rodiny‘ měšťanskou idylou. Život jde dál, jen v novém stylu, v novém převleku...*“⁸⁰

Tento osud se netýká postavy Armina Freye, nad kterým se Čapek-Chod slitoval a raději ho nechal zemřít. Groteska a paradox je však ve způsobu, jakým ho nechal skonat. Ke stejnému závěru došel také filozof J. L. Fischer, který se ve své recenzi vyjádřil k osobě Armina slovy: „*Jenom geniální falsifikátor a Čapkova láska, Armin Frey, mrzák s krásnou hlavou a perversní milenec imitované stylovosti, ujde konečnému pošklebku osudu: zahyne s troskami své horce milované věže pádem do trosk turbíny, když zachraňoval své – perské kotě. (Nebylo by bývalo pošklebkem osudu, kdyby se zachráněným životem zničil jeho půvab v solidním manželství s tovární dělnicí – později svou milenkou Žofkou?) Tedy i Čapkův osud dovede být – milosrdný.*“⁸¹

Hrdinové se novým situacím přizpůsobují, nesnaží se je změnit, poslušně setrvávají v tom, co jim osud přichystal. Smíření se s realitou, neschopnost najít východisko či originální řešení vytýkal Čapku-Chodovi nejvíce F. X. Šalda. V rozsáhlém románu mu chyběl „*tvořivý růst duše lidské*“⁸².

⁸⁰ MOLDANOVÁ, D. K. M. Čapek-Chod ve vývoji české prózy. *Česká literatura*, 1985, č. 3, s. 231.

⁸¹ FISCHER, J. L. K. M. Čapek-Chod: Turbina. *Nové Čechy*, 22.12.1920, č. 3, s. 128.

⁸² ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 10 (1917–1918)*. Praha: Melantrich, 1957. s. 104.

Závěr

Karel Matěj Čapek-Chod patřil mezi spisovatele, kteří se svou tvorbou vymykali českému literárnímu prostředí. Svá díla tvořil v intencích naturalismu, ale jednoznačným naturalistou ho nazvat nemůžeme. Od naturalismu se vzdaluje v přepínání detailů, což byl důsledek rozsáhlé znalosti různých prostředí. Čapek-Chod si často neví rady s množstvím materiálu, který má. Snaží se zachytit prostředí, mluvu i psychiku postav, a toto podrobné popisování vede mnohdy k ironické grotesce. Groteska je jedním z důvodů, proč nemůžeme dílo Čapka-Choda srovnávat s typickými díly naturalismu (např. s díly Zoly nebo Balzaca).

Groteska je zároveň novým prvkem, který Čapek-Chod vnáší do naturalismu a do zobrazení pražské společnosti. Objevuje se napříč celou jeho tvorbou, a proto Čapkovo dílo mnohdy přesahuje hranice naturalismu až k expresionismu.

Postavy Čapka-Choda vychází z tragikomického pesimistického pohledu, který prostupuje skoro celou jeho tvorbu. Ve většině příběhů najdeme podobnou osnovu: hrdina drží osud zdánlivě ve svých rukou, avšak v důležité chvíli, kdy se zdá být nejbliže k cíli, ztroskotá; pokud se s pádem smíří, dostává naději na šťastný život v jiné podobě, jestliže v zápase pokračuje, končí tragicky.

Tento princip vidíme i v románech *Kašpar Lén Mstitel* a *Turbina*. Kašpar Lén ztroskotá po vykonání vraždy. Ocítá se před soudem, stává se pasivním, jelikož se s prohrou smířil. Má naději, že bude shledán nevinným, protože soudce nemá jasné důkazy. Přestože se vzdal a v zápase nepokračuje, skončil by tragicky a byl by odsouzen na základě Mařčiny výpovědi. Čapek-Chod ho však nechává raději umřít. Tím docílí tragicko-groteskního dojmu.

Stejný postup uplatnil autor také v *Turbině*. Všechny postavy upadají před vytouženým cílem. Stávají se pasivními a osud přijímají. Jejich život plyne dál, ale jiným směrem, než si představovaly. Čapek-Chod je nechá vystřízlivět ze snu a z naivních romantických představ. Totožný princip uplatnil už v počátcích své tvorby v díle *Nezápadnější Slovan*.

Osud hrdinů bývá často řízen náhodou, jejímž prostředníkem je žena. Vztah mezi muži a ženami tvoří páteř Čapkovy tvorby. Hrdinky Čapka-Choda mají na dobové poměry důležitou roli z hlediska klíčového významu. Naturalisté vnímají ženu jako bytost nezodpovědnou, řízenou instinkty. Čapek-Chod zobrazuje ženy pozitivně. Mařka i Tynda jsou praktické, aktivní, a tím se stávají rovnocenné mužským hrdinům. Obě zapříčiní tragický konec, protože jsou citově založené. Tynda podlehne citům lásky, Mařka citům žárlivosti. Všechny Čapkovy postavy, bez ohledu na věk, pohlaví či společenské zařazení, jsou součástí stejné, nezastavitelné osudové hry a stávají se jejími oběťmi.

Praha pozorovaná Čapkovými očima je vykreslená pomocí životní tragiky. Vidíme však i sklony k žánrovému kreslení postav. Záliba v detailech nebo odbíhání od dějové linie jsou vlastnosti, které mohou dnešním čtenářům vadit. Já vidím v autorově stylu originalitu, která způsobuje nezařaditelnost. Čapek-Chod svými knihami říká, že lidé si zaslouží lepší osud, než jaký jim přichystal svět. Pesimistický pohled na svět, způsobený životními zkušenostmi, však Čapkovi nedovoluje nechat své hrdiny dorazit do vysněného cíle.

Anotace

Jméno a příjmení:	Eliška Reichenbachová
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubiček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Obraz pražské společnosti v díle Karla Matěje Čapka-Choda
Název v angličtině:	The Image of Prague Society in the works of Karel Matěj Čapek-Chod
Anotace práce:	Bakalářská práce pojednává o obrazu pražské společnosti v díle Karla Matěje Čapka-Choda, který je v české literatuře uváděn primárně jako představitel naturalismu. K analýze byly použity spisovatelovy romány vrcholné tvorby Kašpar Lén Mstitel a Turbina. Pomocí rozboru jednotlivých románových postav bude popsáno pražské prostředí a společnost na počátku dvacátého století očima Karla Matěje Čapka-Choda.
Klíčová slova:	Karel Matěj Čapek-Chod, Kašpar Lén Mstitel, naturalismus, počátek dvacátého století, Praha, Turbina
Anotace v angličtině:	This bachelor's thesis deals with the image of Prague society in the works of Karel Matěj Čapek-Chod, who is regarded primarily as a representative of naturalism in the Czech literature. The writer's most significant novels Kašpar Lén Mstitel and Turbina were used for the analysis. By means of analysis of the individual novel characters, the Prague environment and society in the early twentieth century will be described, as seen through the eyes of Karel Matěj Čapek-Chod.
Klíčová slova v angličtině:	Karel Matěj Čapek-Chod, Kašpar Lén Mstitel, naturalism, early twentieth century, Prague, Turbina
Přílohy vázané v práci:	

Rozsah práce:	39
Jazyk práce:	český

Seznam literatury

Primární literatura

ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel).

ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958.

Sekundární literatura

ČAPEK CHOD, Karel Matěj. *Patery třetí*. Praha: Otto, 1912. Knihovna Lumíra, s. 493.

ČAPEK-CHOD, K. M.: Veterán, nikoli však invalida. *Lumír*. 9/1926–1927, s. 465. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/53.1926-1927/9/465.png>

FISCHER, J. L. K. M. Čapek-Chod: Turbina. *Nové Čechy*, 22.12.1920, č. 3, s. 128.

FISCHER, O. Dva české romány. *Plán I*, 1929/30. s. 412–415.

FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985. ISBN 80-200-0468-8.

HAMAN, Aleš. K. M. Čapek-Chod a český naturalismus. *Česká Literatura*, 1969, č. 4 s. 359.

HRABÁK, Josef, Zdeňka TICHÁ a Dušan JEŘÁBEK. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976. Pyramida (Orbis).

KOHOUT, Jiří a Jiří VANČURA. *Praha 19. a 20. století: technické proměny*. Praha: SNTL, 1986.

KOVÁRNA, František. *K. M. Čapek-Chod: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936.

KŘIVÁNEK, V. Nerudovo prozaické východisko a povídková tvorba K. M. Čapka-Choda. *Česká literatura*, 1985, č. 3, s. 221.

MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.

MOLDANOVÁ, D. K. M. Čapek-Chod ve vývoji české prózy. *Česká literatura*, 1985, č. 3, s. 231.

MUNDEVOVÁ, Lenka. Karel Matěj Čapek-Chod: Větrník. *ILiteratura* [online]. 1. 9. 2014 [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33585/capek-chod-karel-matej-vetrnik>

NOVÁK, A. K. M. Čapek: Kašpar Lén, mstitel. *Přehled*, 1908, č. 7, s. 393–394.

PAVELKA, J. in TOMÁŠEK, M.: *Labyrintem díla K. M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5.

PÍŠA, A. M. Referáty. *Kmen*, 13. 1. 1921. s. 500/501.

POHORSKÝ, M. in ČAPEK–CHOD, Karel Matěj: *Kašpar Lén mstitel*. 10. vyd., V nakl. Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1972. Slunovrat (Československý spisovatel).

PROCHÁZKA, A. Nedělní povídky. *Literární listy*, 1896/97, č. 17–18, s. 289–290.

RUTTE, M. Naturalistický poetista. *Cesta*, 1929–1930, č. 12.

SEKANINA, Fr. K. M. Čapek: Kašpar Lén mstitel. *Zvon*, 1909, č. 17, s. 267.

SCHMIDT-BASS, E. Pražské motivy v Turbině. *Lidové noviny*. 25. 9. 1939 s. 3–4. ISSN 1802-6265.

STEJSKAL, V. in ČAPEK-CHOD, Karel Matěj. *Turbina*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1958.

ŠACH, Josef. *K. M. Čapek-Chod: Vzpomínková mosaika se čtyřmi fotografiemi*. Domažlice: Městské muzeum v Domažlicích, 1949.

ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 7 (1908–1909)*. Praha: Melantrich, 1953.

ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 10 (1917–1918)*. Praha: Melantrich, 1957.

ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 12 (1922–1924)*. Praha: Melantrich, 1959.

ŠTORCH-MARIEN, O. *Na besedě u K. M. Čapka-Choda (rozhovor)*, Rozpravy Aventina 1926/1927

TOMÁŠEK, Martin. *Labyrintem díla K.M. Čapka-Choda*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-7368-176-5.

VÁCLAVEK, Bedřich. *Literatura XX. století*. 3. vydání. 1974. s. 41–43.

VŠETIČKA, František. *Kompoziciána: o kompozičnej výstavbe prozaického diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986. Studia litteraria.